

BILJEŠKE O ZANIMANJU ZA NARODNU KULTURU I POČECIMA ETNOGRAFSKIH ISTRAŽIVANJA POLOVINOM 19. STOLJEĆA U SLAVONIJI

U mnogim zapisima domaćih i stranih putopisaca koji su, zahvaljujući okolnostima, prolazili kroz Slavoniju nailazimo na opise sela i njihovih stanovnika. Bilješke su, većim dijelom, pisali obrazovani ljudi koji teže prosvjećivanju sela, ali je slavonsko selo najčešće viđeno očima stranih putopisaca koji ga nisu dovoljno razumjeli.

Pomenuti zapisi su rađeni bez sistema u bilježenju podataka, bez dovoljno kritičnosti, tako da u opisima preovlađuje subjektivan pristup narodnom životu s jasno izraženim simpatijama ili antipatijama prema žiteljima sela i njihovoj kulturi. Tek polovinom 19. stoljeća sazrijeva situacija za usmjeravanje tadašnje domaće i strane inteligencije na objektivnije sagledavanje sadržaja života i folkloru u seoskoj sredini. Takav interes izazvan je velikim promjenama u privredi, društvu i kulturi Hrvatske i Slavonije.

Tokom 18. stoljeća narod nije slobodan u pravom smislu te riječi, jer se Slavonija nalazi u sklopu habsburške monarhije. Turski zulum zamijenili su »suvremeniji« oblici eksploatacije. Veliki kompleksi zemlje dodijeljeni su njemačkim i drugim vlastodržcima. U uvjetima snažne kolonizacije naročito je težak položaj slavanskog sela. Ono je izloženo višestrukom izrabljivanju vlastele, vojnih zapovjednika, komorskih službenika i katoličke crkve. To je vrijeme ekonomskog i društvenog raslojavanja sela, vrijeme propadanja seoskih zadruga. U nestajanju zajedničkog života M. Cepelić, na primjer, vidi »uzrok odumiranja narodnog umijeća i vještine« jer dok smo imali dobre zadruge« bili smo nepredobitna tvrđava, a kad smo nje izgubili osiromašili smo i postali svakom vjetru izloženom trstikom«.¹

Međutim, napredne i revolucionarne ideje, začete polovinom 19. stoljeća u Evropi, nailaze na plodno tlo u krugovima domaćih pisaca i kulturnih radnika. Mlada hrvatska inteligencija, školovana u Beču i Pešti, vrlo rano upoznaje ideje evropskog romantizma i razotkriva asimilatorsko-odnarođivačku politiku Mađara, pa se borba za očuvanje narodnog jezika i starih narodnih običaja izjednačava s borbom za održanjem narodnog bića. Pokrenute nacionalne snage teže ka velikom idealu političkog i duhovnog oslobođenja. Tako je borba za oslobođenje naših naroda od vlasti tuđinaca dovela do razvitka svijesti o potrebi proučavanja narodnog života i folkloru. Probudena nacionalna svijest i osjećanje zajedničke sudbine svih Južnih Slavena postaju ideje vodilje prvih **sustavnijih** akcija za opisivanje narodnih običaja i zapisivanje narodnih pjesama.

1. M. Cepelić, Spašavajmo narodno naše tkivo i vezivo, Jeka od Osijeka, Osijek, 1918, str. 84.

2.

U ovom kontekstu treba promatrati sažetke etnografije i folkloristike u Slavoniji. Pri tom se ne može zanemariti tijesna veza između književnosti i sakupljanja folklorističke građe.

Narodno stvaralaštvo bilo je, dugi niz godina, zanemarivano i potiskivano kao »niže«, manje vrijedno. Novom društveno-političkom orijentacijom i buđenjem nacionalne svijesti, djela usmene narodne književnosti i folklor postaju predmet zanimanja »obrazovanog svijeta«. Mnogi književnici pišu za časopise, almanahe, narodne kalendare značajne priloge koji obuhvaćaju i neka područja etnografske znanosti.

Ali u objavljivanju folklorne građe primjećuje se nedostatnost znanstvene metodologije. Poneseni oduševljenjem za narodni život i folklor kao autohtoni izraz nacionalnog bića, pisci etnografsku i folklorističku građu sakupljaju stihijski i neorganizirano. Uz svoj redovan posao kulturni radnici i pisci ponekad zapišu neku narodnu pjesmu i umotvorinu ili djela narodnih stvaralaca transformiraju kroz pisanu riječ. Slijedeći ideju da je u nestašici originalnih djela »bolje u prozi prepričavati narodne pjesme, nego se povoditi za stranim uzorima« (M. Stojanović), novelisti često prelaze u folklor i opisivanje narodnih običaja. Tako u književnim djelima otkrivamo mnoge motive iz narodnog života kao i folklorističku građu koja se kao nit vezilja provlači kroz sve slojeve književne strukture. Prema tome, usmena narodna književnost postaje »najvjernija pratilica narodnog života i naroda Slavonije u svim njegovim očitovanjima. Neprocnjenjiva je zasluga usmene narodne književnosti na tlu Slavonije što je slavonski čovjek, uprkos svim nastojanjima raznih zavojevača i »oslobodilaca«, ostao svoj na svome, i što je samo zahvaljujući svojoj vitalnosti i duhovnoj snazi sačuvao svoj identitet«.²

Prilikom utvrđivanja veza između književnosti i početaka sustavnijeg sakupljanja etnografske građe na tlu Slavonije, ne smije se zaboraviti činjenica da etnografija i folkloristika kao znanost još nisu konstituirane ili se tek nalaze u početnoj fazi svog razvoja. Time se, donekle, može objasniti karakter rada pisaca i prvih sakupljača folklorne baštine.

Oni najčešće borave i djeluju na selu u neposrednom dodiru s narodom. Život sela književnici literarno uobličavaju u svojim djelima, a u isto vrijeme skupljaju i objavljuju iz folklornog naslijeđa u zasebnim člancima. Ponekad je građa zabilježena rukom vrijednog terenskog radnika i nepristrasnog zapisivača, a ponekad, u zapisivanju pojava iz narodnog života, prevladuje subjektivan pristup i tada su etnografsko-folkloristički prilozi ispunjeni književnim reminiscencijama.

Za pisce, dakle, folklor u najširem smislu tog pojma, predstavlja neiscrpno vrelo najrazličitije građe koju, gotovo uvijek, interferiraju u svoja literarna ostvarenja. Zato je i u pristupu narodnom životu, običajima i narodnim umotvorinama veći udio književnika, a manji objektivnog promatrača i zapisivača. Nije to hladno i trezveno promatranje znanstvenika, već oduševljeno veličanje prošlosti, tradicije i moralnosti sela. U seoskom životu skupljač i zapisivač otkriva samo ono što

2. G. Jakšić, Odnosi, susreti i prožimanja usmenog narodnog stvaralaštva i hrvatske pisane književnosti na tlu Slavonije (doktorski rad), str. 261.

želi da vidi ili ono što odgovara jačanju nacionalne svijesti i borbi za nacionalno oslobođenje.

Pioniri slavonske etnografije i folkloristike posjedovali su »sveznaderski sistem ličnosti« što se ispoljava u radu, jer se njihovo zanimanje prostire na sve pojavnosti narodnog života. Obilje »dužnosti domorodskih« najbolje ocrtava prirodu njihovog posla:

On je pjesnik, nabožni i erotski
On je dramski spisatelj
On je historičar i sabirač etnografski
On je kartograf, on je slikar,
On je glazbenik i komponista«. ³

Ovo kazivanje koje vrlo ilustrativno karakterizira djelatnost i ličnost Stjepana Marjanovića, može se primjeniti uz neznatne modifikacije, na većinu kulturnih radnika i njihov posao na području Slavonije polovinom 19. stoljeća.

Enciklopedijsko obrazovanje pružilo je, s jedne strane, niz prednosti sabiračima »narodnog blaga« i omogućilo je širinu njihovog pristupa folklornom području. Ali, s druge strane, ono predstavlja određenu smetnju u radu, jer se njihova pažnja prostire na raznorodne oblike narodnog života. Zbog toga su zapisi preopširni, bez jasnog izdvajanja onoga što je bitno, ili su svedeni na jednostavne faktografske opise.

S upoznavanjem Vrazovih pogleda na folklor i usmenu narodnu književnost, dolazi do značajnog preokreta u radu prvih zapisivača folklorne građe u Slavoniji. Naročito su djelotvoran utjecaj imale Vrazove teze u kojima objašnjava metodologiju terenskog rada:

- narodne pjesme i folklornu građu treba zapisivati vjerno, točno, izvorno »onako kako se izgovara kod prostog naroda«,
- uz pjesme se mora zabilježiti i napjev,
- mora se uvijek zapisati ime i mjesto kazivača.⁴

Tako je Vraz razdvojio posao književnika od posla sakupljača folklorne građe, upozoravajući na potrebu pridržavanja izvora u zapisivanju narodnih pjesama.

U 19. stoljeću žive i rade na području Slavonije mnogi književni stvaraoci, sakupljači i zapisivači narodnih pjesama i opisivači narodnih običaja. To su, više ili manje uspješni, kulturni radnici čija djelatnost obuhvaća raznorodna područja: književnost, umjetnosti, prosvjetu, povijest, etnografiju i folkloristiku. Nije slučajno da je njihova stvaralačka energija usmjerena upravo na ta područja. U istraživanju svoje vlastite prošlosti, u proučavanju narodnog života i običaja, u skupljanju i zapisivanju narodnih umotvorina pronalaze čvrste argumente za suprotstavljanje stranoj dominaciji, nacionalnom ugnjetavanju i odnarođivanju.

Izdvajamo samo nekoliko: M. Topalović, S. Marjanović, L. Ilić-Oriovčanin, J. Jurković, M. Stojanović, I. Filipović, F. Filipović, Svi oni, u svom radu, slijede preporodne ideje i nastoje da svojim djelima pomognu kulturnom uzdizanju sela i prosvjećivanju njegovih stanovnika, da istaknu i zabilježe samonikle vrijednosti

3. T. Matasović, Slikarije Stjepana Marjanovića, Narodna starina, Zagreb, 1922, str. 263.

4. S. Vraz, Narodne pjesme u Slavoniji, u knjizi: Hrvatska književna kritika, knj. I, Zagreb, 1960, str. 25—31.

folkloru. Zajedničko je svima njima oduševljenje narodnim životom, narodnim običajima i narodnim stvaralaštvom. Drugim riječima, zajednička je njihova ljubav za sve ono što je **narodno**.

3.

Luka Ilić-Oriovčanin (1817—1878) posjedovao je iskonsku ljubav prema selu, ali i iskrenost, objektivnost i kritičnost pravog sakupljača i zapisivača folklorne baštine. Vjerovao je u svoj posao i znao je koliko veliko značenje ima stručno skupljanje i bilježenje narodne poezije i narodnih običaja za cjelokupnu kulturu jednog naroda. Istovremeno je osjetio svu težinu pionirskih koraka na tom području i često traži upute i vrijednosni sud o svom radu. Tako je, sabirući građu o narodnom običaju Ivanjske svečanosti, Ilić zamolio Vraza da mu pomogne: »Sa velikom zahvalnošću šaljem Vaš rukopis iz koga sam dosta crpao, što mi na hasnu bude. Nu polag toga još jednu molbu imam na Vas, naime ako imate Wojcickiego »Piesni«, 1. svezak, ali bar da bi mogli kazat, ako ga nemate, gdje bih mogao dobit, zatim Vuka rječnik. U ovim mislim nješto naći od kresa«. ⁵ Ilić ne sumnja u opravdanost svoga rada i njegove rezultate koji mogu pomoći u razumijevanju i ocjenjivanju usmenog narodnog stvaralaštva. On samo želi provjeriti svoja zapažanja i spoznaje o narodnom životu, običajima i umotvorinama. Posebno je uvažavao Vrazovo mišljenje, što se vidi iz jednog pisma: »Domorodna dogodovština se marljivo od mene privaća, ako bude kakva hasna. Nješto sam se i sa običajih i narodnih pjesmah također obogatio, osobito što se svatova tiče, jer sam u dvojih bio i sva vidio. Pjesme običajne svatovom također pokupih... Ovaj mi sovjet nije dosta. Zato Vas iskreno molim, da bi tako dobri bili i moj rukopis izvolili pročitati, u kom, što god Vam se dopalo ne bi, osobito gledeći na stil, da bi popravili i štogod bolje složili«. ⁶ Vraz je prvi sustavnije zakoračio u folkloristiku, razradio metodologiju terenskog rada, inzistirao na vjernosti i točnosti zapisa, tako da Ilić mnoge njegove postupke koristi u terenskim istraživanjima. Doduše, nije uvijek dosljedan i često odstupa od Vrazovih zahtjeva. Odstupanja se zamjećuju u trenucima kada želi neku pojavu iz folkloru objasniti kompleksno i s komparativističkog aspekta. Tada ne vodi dovoljno računa o vjernosti i točnosti zapisa.

L. Ilić je tragao za odgovarajućim postupkom koji mu može pomoći da narodnu prošlost i sadašnjost osvjetli iz pouzdanijih izvora. Bio je svjestan mnogih manjkavosti u literaturi koja se bavila tom problematikom i zato nastoji svojim književnim i sakupljačkim radom nadomjestiti praznine u opisu slavonskog sela. On teži da »naš književni svijet upozna s narodnim pjesmama svog slavonskog zavičaja i s prošlošću tih krajeva«. ⁷

Kao dobar poznavalac svog zavičaja, Ilić je kritizirao sudove i mišljenja domaćih i stranih putopisaca o Slavoniji, jer je u njihovim opisima sela otkrivao mnogo neistinitih podataka, nerazumijevanje života naših naroda i minoriziranje

5. T. Matić, Književni rad Luke Ilića-Oriovčanina, RAD, JAZU, knj. 324, Zagreb, 1962, str. 116.

6. Ibid., str. 118.

7. Ibid., str. 118.

narodne kulture: »Dočim sam se ovim poslom bavio, imao sam prilike njekeje o Slavoniji glaseće knjige od stranskih spisateljah, i to baš stransjske pisane, štiti. Budući pako, da su ove knjige više skoro lažih nego li istinak učenom svetu donile, zato sam ja ovom prilikom htio stranom govoreći, stranom pako, budući nekijh narodnosti prijateljah umoljen, popisane običaje sredstvom tiska svetu priobčiti, da i drugi unutarnji slavonski život upoznaju. Ukoliko su mi dakle moje slabe sile dopustile, tersio sam se, da slavonske običaje točnije i obširnije popišem, i ono, što su neki spisatelji za Slavonce zlo kazali, popravim«. ⁸

Ilić postaje marljivi suradnik »Danice« i često se javlja s člancima i prilozi- ma o pojedinim slavonskim narodnim običajima: Prvi svibanj u Slavoniji, Križari, Kresnica ili Ivanjska svečanost u Slavoniji i dr. Nastojeći da sakupi što više folklorističke građe, Ilić je razvio veliku mrežu suradnika u raznim mjestima Sla- vonije (D. Radiković, F. Fergić, A. Filipović, A. Sabolović). Prije objavljivanja ra- dove šalje poznanicima da ih u rukopisima pročitaju i tako ga upozore na moguće nedostatke. Jedan od njegovih najprisnijih prijatelja, kritičara i pomagača u muko- trpnom poslu sakupljanja narodnih umotvorina, bio je Stjepan Marjanović, koji mu nesebično pomaže u pripremanju knjige o slavonskim narodnim običajima.

4.

1846. godine štampa L. Ilić u Zagrebu knjigu »Narodni slavonski običaji«. Knjiga je podijeljena u dva dijela. U prvom su opisani slavonski narodni običaji i »navade« u raznim prigodama života, a u drugom dijelu »slavonski plesi i sigre«. Prikazao je godišnje i porodične narodne običaje i zabilježio pjesme što se uz njih pjevaju. Za običaje i pjesme navodi gdje ih je čuo i vidio. Kod »ženskih« pjesama naznačava mjesto odakle su, a kod epskih bilježi ime pjevača od koga je pjesmu čuo. Želja da »slavonske običaje točnie i obširnue opiše« odvodi ga u općenitost i nekritičnost. Nastojeći da »popravi ono što su neki spisatelji za Slavonce zlo kazali«, Ilić ponekad pretjeruje i u opise običaja unosi svoja pedago- ška i moralizatorska razmišljanja.

Za mnoge slavenske običaje Ilić rado traži paralele u običajima drugih, po- sebno slavenskih naroda. Pri tom on ne daje nikakvo teorijsko objašnjenje za ove komparacije, već se zadovoljava konstatacijama o formalnoj sličnosti pojedinih običaja. Tako pokazuje svoju veliku erudiciju, ali i mnoge slabosti, jer su njegove usporedbe često proizvoljne i nedovoljno znanstveno obrazložene. Kompariranje kod Ilića započinje i završava na spoljašnjim obilježjima pojava.

L. Ilić-Oriovčanin uspio je, znatno prije cijelog niza sakupljača i zapisivača narodnih običaja i usmene narodne književnosti, primjeniti metodu, koja se i danas upotrebljava u proučavanju folkloru, pod nazivom terenski realizam. To je izravno upoznavanje s folklorom građom na terenu, autentično bilježenje narodnih pje- sama i precizno navođenje svih onih činilaca koji tu pjesmu uvjetuju.

5.

S narodnim običajima usko je povezana narodna pjesma, pa se Ilić rano

8. Luka Ilić-Oriovčanin, Narodni slavonski običaji, Zagreb, 1864, str. 17.

zainteresirao za usmenu narodnu književnost. Uz običaje marljivo sakuplja i bilježi narodne pjesme iz raznih krajeva i mjesta Slavonije koje priprema za objavljivanje. Osim junačkih i »ženskih« pjesama tiskanih u »Slavonskim narodnim običajima« i »Lovorikama gradiškoga narodnoga graničarskog puka«, Ilić je ostavio velik broj pjesama zabilježenih u rukopisima.

Narodne pjesme Ilić promatra u širokom kontekstu i najčešće su one ugrađene u opise običaja. »U Slavoniji je svaka svetčanost pjesmami providena, koje ponajviše i narodni običaj neoskvernjen čuvaju. Uslied toga ću vlastite svakoj svetčanosti pjesme — u koliko se u mojoj sbirci nahode — priklopiti«.9 Ovim je Ilić objasnio veliku starost i trajanje lirskih narodnih pjesama u Slavoniji, a ujedno se približio suvremenom tumačenju o ambijentalnim preduvjetima kao bitnim činiocima u nastanku i razvoju usmene narodne književnosti.

Drugim riječima, pojedini oblici usmene književnosti podređeni su funkcijama u sklopu običaja. Zato Ilić pažljivo opisuje situaciju u kojoj se pjevaju pjesme i često zanemaruje njihovu poetiku. Izvantekstovni elementi pomažu nam u razumijevanju same strukture pjesme. Tu okolnost Ilić posebno podvlači u zapisivanju lirskih narodnih pjesama uz obrede i običaje, jer ako se zanemare običaj i način izvođenja pjesme, mnogi njeni poetski elementi gube svoj smisao.

Unatoč mnogim manjkavostima u sabiračkom radu Luke Ilića-Oriovčanina, njegov pionirski posao u opisivanju života sela i običaja, u bilježenju narodnih umotvorina nailazi na odobravanje suvremenika, pa je već Stanko Vraz primjetio da je »njegova knjiga hvale dostojna, u njoj ima puno krasnih stvari, zdravog gradiva«.

6.

Mijat Stojanović (1818—1881) započeo je karijeru kao učitelj, a završio je kao ugledan kulturni radnik i plodan pedagoški pisac. U predgovoru djelu »Uzorni ratar« Stojanović piše: »Živuć među narodom našim od prije u Slavoniji i Srijemu, sad u Hrvatskoj, u Lici i Krbavi, a putujuć često od mjesta do mjesta nadzirajuć narodne učinioce uvjerio sam se kako naš narod koj većom stranom živi o zemljodjelstvu i odgajivanju marve pri jednom i drugom od svojih poslova ne postupa umno, nego plete kao što mu je pleo djed i otac, a to samo zato što neima nikakvih uzora, u kojih bi se ugledao«.10 Stojanović uočava veliku ulogu tradicije u životu naših naroda o kojoj, kada je u pitanju privredni prosperitet sela, sudi s pozicija obrazovanog čovjeka. U tom smislu tradicija predstavlja okoštala pravila koja se prenose iz generacije u generaciju i tako sputavaju razvoj. Zato on teži za obrazovanjem i prosvjećivanjem naroda i piše poučne članke s uputama ratarima za što bolje vođenje gospodarstva.

Kao pedagogu i piscu Mijatu Stojanoviću je stalo do napretka sela i naroda. Za ostvarenje tog cilja Stojanović podvlači da je knjiga jedno od najjačih sredstava koje može djelovati na narod. Funkcija i uloga knjige u narodnom prosvjećivanju od presudne je važnosti za M. Stojanovića: »Pogledajmo naobražene, naučne, mudre ljude, a pogledajmo i po čemu su ono postali, nego po književnosti.

9. Ibid., str. 75.

10. M. Stojanović, Uzorni ratar, Senj, 1884, str. 3.

Da! Iz knjiga se uči mudrost. Što vrijedi za pojedince, vrijedi i za narod jer »sva prošasta stoljetja dovoljno svjedoče, da se je samo onaj narod tminah gluposti mentovao, koji je knjige rad štio i koji je većma za knjižestvo mario, taj se većma izobrazio, taj je većma istinu i dobro poznao«. ¹¹

Ove misli obilježavaju Stojanovićevu usmjerenost kao prosvjetitelja, ali istovremeno pokazuju i njegovu motivaciju za književno stvaranje i sakupljanje folklorističke građe.

7.

Skromne rezultate svog vlastitog književnog stvaranja Stojanović je nadoknadio radom na sakupljanju i bilježenju djela usmene narodne književnosti. Cijelog života Stojanović je marljivo sakupljao i bilježio narodne umotvorine koje su objavljene u tri knjige: Sbirka narodnih posloviceah, rieči i izrazah, Zagreb, 1866, Pučke pripoviedke i pjesme, Zagreb, 1867, Šala i zbilja, sbirka narodnih pripoviedaka s tri dodatka — Narodne poslovice, Narodne zagonetke i Putopisnice.

U svom radu, s izuzetkom sakupljanja narodnih posloviceah, Stojanović ispoljava nedovoljno poznavanje metodologije rada. Narodne pjesme i pripovijetke bilježi bez određenih pravila i razrađenog programa. Ne postoje jasni kriteriji bilježenja i odabiranja narodnih umotvorina, već pjesme unosi u svoje zbirke na osnovu subjektivnih mjerila vrednovanja. Iz tog razloga i sakupljanje usmene književnosti nema, kako kaže Stojanović, »velike koristi za znanost dok ne ustanovimo kakav sustav, dok si živo ne predstavimo, čemu jih skupljamo«.

Ako i postoji nekakav cilj kojem Stojanović teži, na tom području svoje djelatnosti, onda je to naglašavanje velike uloge usmene književnosti u prosvjećivanju naroda.

U predgovoru knjizi »Pučke narodne pripoviedke i pjesme«, Stojanović govori o sakupljanju narodnih umotvorina i objašnjava kako je zapisao pripovijetke ove zbirke: »I ja ove pripoviedke, što ih evo pridajem javnosti, nisam od rieči do rieči onako opisao, kako sam jih čuo pripoviedati, nego sam morao koješta u slogu preinačiti. Osobito odstranio sam iz njih sve neugodne, nespretne i prostačke izraze, kao i dosadno opetovanje iste riječi i izreke i sve što mi se činilo suvišno i nepodobno«. ¹² Stojanović se, u ovom slučaju, ne pridržava Vrazovih uputa za intenzivni intervju, kontrolu građe više ispitanika i točne datacije o ličnosti, mjestu i vremenu zapisivanja. Osim toga, Stojanović po svom nahođenju mijenja i prepravlja zabilježeni tekst.

8.

Pedesetih godina prošlog stoljeća značajnu ulogu u pokretanju rada na proučavanju naroda i njegove kulture odigralo je »Društvo za povjesnicu jugoslavensku« na čelu s Ivanom Kukuljevićem i časopisom »Arkiv za povjesnicu jugoslavensku«. Uredništvo ovog časopisa veliku pažnju posvećuje priložima s folklorističkom građom, pa I. Kukuljević, u prvoj knjizi časopisa, objavljuje »Pitanja na

11. M. Stojanović, Uputstva za dobro i kreposno vladanje i njekoje poslovice za mladež, Osijek, 1884.

12. M. Stojanović, Pučke pripoviedke i pjesme, Zagreb, 1867, str. 5.

sve prijatelje domaćih starinah i povjestnice jugoslavenske«. Na ovaj upitnik stizalo je mnogo odgovora, a jedan od najprilježnijih u sakupljanju građe i davanju odgovora na »arkivski upitnik«, bio je Mijat Stojanović. O tome on piše: »Bilo je prije nekoliko godina, kad sam, odgovarajući na pitanje sastavljeno po g. Ivanu Kukuljeviću-Sakcinskom, kao predsjedniku našega u Zagrebu postojećega društva za posvjesticu i starine Jugoslavenah, počeo zanimati za opisivanjem naših pučkih, slavonsko sriemskih običajah. Moji dotični odgovori biahu uvaženi i izadoše na svjetlost stranom u prvoj knjizi »Arkiva za povjestnicu jugoslavensku«, god. 1851. pod naslovom »Nešto o našoj povjestnici«, stranom u listu »Gospodarske novine« od god. 1854, najposle većinom stranom u »Arkivu«, knjiga II od god. 1852«. ¹³

Međutim, u zapisivanju narodnih običaja Stojanović ne pokazuje dovoljno kritičnosti i objektivnosti. Narodne običaje ne bilježi sustavno već daje opis samo nekih običaja. Pri tom su u opise često ubačeni lični komentari ili su narodni običaji protkani lirskim detaljima. Kao da je Mijat Stojanović želio dočarati prazničnu atmosferu koja u sebi uvijek sadržava naklonost zapisivača, ali i notu nostalgčnosti.

U knjizi »Slike iz domaćeg života slavonskog naroda i iz prirode«, Zemun, 1858., pokušao je M. Stojanović »naslikati i tako u slikama na zabavni način predstaviti cijeli život našega slavenskoga naroda; kako on živi i posluje, kako boravi i provodi danke svog života; kako je vrla, milokrvna srdca, vesele čudi u svojih nevinih zabavah uz svoje liepe pučke običaje, kakva je oštra, hitra, pronicateljna uma, pun tjelesne jedrine, duševne snage i sposobnosti«. ¹⁴ Stojanović se našao pred odgovornim zadatkom da u slikama opiše prirodu, karakter (naravi) i domaći život slavenskoga naroda. Zato je knjigu podijelio na tri cjeline:

- slike iz domaćeg života našeg slavenskoga naroda,
- slike iz prirode (naravi),
- dodatak — pučke »sigre«.

U slikama iz domaćeg života slavonskog naroda, Stojanović govori o stalnim ili vjerskim običajima: Vodokrstju, Uskrsu, Đurđevu, Filiplju, Spasovu i Duhovima, dajući izvorne bilješke o pripremi i obavljanju tih običaja. Zastupljeni su i opisi seoskih poslova: kopanje, sijanje, žetva i ostali ratarski radovi. Stojanović faktografski zapisuje sve poljodjelske radove u njihovom slijedu. Iako nastoji dati cjeloviti opis života slavonskog sela, Stojanović nije mogao izbjeći pedagoške i prosvjetiteljske namjere u svojoj knjizi. Prisustvo pouke u djelima koja imaju etnografski karakter narušava njihovu objektivnost. Iza Stojanovića sabirača i opisivača narodnog života uvijek se krije Stojanović učitelj i pedagog.

U radu Mijata Stojanovića prepliću se, dakle, djelatnost pedagoga i posao sakupljača folklorne građe što je često išlo na uštrb jednog ili drugog. Ipak se na oba područja Mijat Stojanović iskazao »kao marljiva pčela koja posvuda sabire ne samo iskustvo, nego i književno i narodno blago«.

13. M. Stojanović, Slike iz života slavonskog sela i iz prirode, Zemun, 1857, str. 4.

14. Ibid., str. 4.

EINIGE ANMERKUNGEN ZUM INTERESSE FÜR DIE VOLKSKULTUR UND DIE ANFÄNGE DER ETHNOGRAPHISCHEN UNTERSUCHUNGEN IN SLAWONIEN UM DIE MITTE DES 19. JAHRHUNDERTS

Zusammenfassung

Die Anfänge der ethnographischen und folkloristischen Forschungen in Slawonien stehen in Beziehung zu den grossen und gründlichen Veränderungen, die sich in der Wirtschaft, in der Gesellschaft und in der Kultur Kroatiens und Slawoniens um die Mitte des 19. Jahrhunderts vollzogen haben. Das ist die Zeit, da die fortschrittlichen und revolutionären in Europa entstandenen Ideen in den Kreisen der einheimischen Intelligenz auf einen fruchtbaren Boden stiessen. Die in Bewegung gebrachten nationalen Kräfte streben dem grossen Ideal der politischen und geistigen Befreiung entgegen. Der Kampf um die Selbständigkeit und die Befreiung unserer Völker von der Macht der Fremden führte die Entwicklung des Bewusstseins der Notwendigkeit das Volksleben und die Folklore zu erforschen, herbei. Das geweckte Nationalbewusstsein und das Gefühl des gemeinsamen Schicksals aller Südslawen werden zum Leitgedanken der ersten Aktionen der Beschreibung der Volksbräuche und der Aufzeichnung der Volkslieder.

In diesem Kontext werden die Anfänge der Ethnographie und der Folkloristik in Slawonien aufgedeckt. Bei der Feststellung der Verbindungen zwischen der Literatur- die Pioniere der ethnographischen Wissenschaft waren zumeist Literaten oder öffentliche Arbeiter- und den Anfängen des Sammelns ethnographischen Materials in Slawonien, darf man die Tatsache nicht ausser Acht lassen, dass Ethnographie und Folkloristik als Wissenschaften noch nicht konstituiert waren oder sich erst im Anfangsstadium ihrer Entwicklung befanden. Dieses Faktum ist sehr wichtig, wenn man die Methodologie und die Natur der Tätigkeit der ersten Sammler des Folkloreerbes in Slawonien bespricht.